

ler geceleri nöbetleşe sarayda kalırlardı. Görevleri, mâbeyne gelen devlet adamlarının mâruzatını padişaha arz etmek ve çıkan iradeyi ilgili yere iletmektir. Merasim dairesinde vezir odası denilen ve sadrazamla vükelâyâ mahsus bir oda olup Encümen-i Vükelâ bazan burada toplanırdı. İş için gelen ve vükelâdan olmayan devlet adamları başmâbeyinci veya ikinci mâbeyincinin odasında beklerdi. II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda mâbeyin olarak kullandığı iki yer daha vardı. Biri daha ziyade yabancı sefirleri kabul ettiği Çit Kasrı, diğeri de Küçük Mâbeyin Dairesi'ydi.

Mâbeyne giriş ve çıkışlar kontrole tâbiydi. Gelenlerin isimleri, geliş ve gidiş saatleri, mâbeyinde kimi ziyaret edecekleri kapıdaki görevliler tarafından günlük olarak çizelgelere işlenirdi (BA, *Yıldız Pa-rekende Saray Görevlileri*, nr. 1/46; 3/68). Ayrıca ziyaretçilere üzerinde isimleri, geldikleri gün, saat ve tarih yazılı olan bir giriş kartı verilir (BA, *Yıldız-Perâkende, Saray Görevlileri*, nr. 1/93).

Mâbeynin devlet işlerinin merkezi olması neticesinde buradaki görevlileri ön plana çıkıyordu için devlet adamları statü açısından kendilerinin altında yer alan kâtip ve mâbeyincilere aşırı hürmet gösterir, dalkavukluk eder ve bunları araya sokarak ve hediyeler vererek işlerini yürütürdü. II. Abdülhamid mâbeynin kamuoyundaki imajına çok önem verir, buradaki görevlilerin adının olumsuz bir olaya karışmasına iyi bakmaz, hatta dava konusu olan mâbeyin görevlilerinin borçlarını bazan bizzat kendisi öderdi.

1908 ihtilâlinde ve özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra mâbeyinde büyük bir tensikat yapıldı. Ayrıca mâbeynin kudretli siması Dârüssaâde ağasının "devletlü" lakabı kaldırıldığı gibi kendisi de resmî teşrifattan çıkarıldı. Bu dönemde yaşanan kargaşa ortamında bazı kurallar hiçe sayılarak bir binbaşının başyâverliğe tayini gibi sarayı ve padişahı tahfif edici bazı uygulamalara da rastlanır. Tensikattan sonra mâbeynin yapısı öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde sadeleştirildi. Mâbeynin mevcudu kurenâ, mâbeyin müdürü, ceyb-i hümayun kâtibi, mâbeyin kâtipleri, yâverler, imamlar, ıstabl-ı âmire müdürü, sertabip, Mu-zika-i Hümayun ve hademe-i hâssa-i şâhâne kumandanı, maiyet-i seniyye bölüğü kumandanı ve fahrî yâverler olmak üzere toplam yirmi beş kişiydi. Bu sayı II. Abdülhamid dönemindeki 424 kişiyle kıyaslandığında daha bir anlam kazanır. Öte yandan padişahın hususi hizmetini gören

bendegânın sayısı da azaltılarak kilerci-başlık ve tütüncübaşlık memuriyetleri kaldırıldı. Bu geniş çaplı operasyonlardan sonra sarayla resmî olarak sadece iki kurum, sadâret ve hazine-i hâssa muhabere-rede bulunabilirdi. Mâbeyinde geceleri birer kâtip, yâver, musâhib ile bekçiler ve odacılar nöbete kalır; padişah hareme geçtikten sonra bendegân evlerine giderdi.

Mâbeyin Kitâbeti ile başmâbeyincilik, II. Meşrutîyet'in ilânından sonra hükümetin sarayı ve padişahı kontrol mekanizması olarak kullanıldı. Nitekim bu görevlileri artık padişah değil hükümet belirlemeye başladı. II. Meşrutîyet'ten sonra nüfuzu büyük ölçüde azalmasına rağmen mâbeyin varlığını bu şekilde devletin sonuna kadar devam ettirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *HH*, nr. 24599; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 35166, 35391, 39301, 48141, 60479, 75586, 75587; BA, *Maliye Masarîfât Defterleri*, nr. 18, s. 2; nr. 4837, s. 12-13; BA, *Yıldız-Perâkende, Hazine-i Hassa*, nr. 12/2; BA, *Yıldız-Perâkende, Saray Görevlileri*, nr. 1/46; 1/93; 3/68; *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, Sene 1263, s. 43-44, 48; Sene 1274, s. 35; Sene 1311, s. 122-139; Sene 1314, s. 92-105; Sene-i Mâliyye 1326, s. 76-78; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 67, 277, 541; *III. Selim'in Sirkâtî-bi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (haz. V. Sema Arkan), Ankara 1993, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 38, 139; Tayyar-zâde Atâ Bey, *Târih, İstanbul* 1292, I, 161-163; Lutfî, *Târih*, III, 166; IV, 112; IX, 123, 160; X, 102; XI, 14, 88-89, 116; XII, 30; *Sicill-i Osmâ-nî*, IV, 729, 730; Lütfî Simâvî, *Osmanlı Sarayı-nın Son Günleri* (s.nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), tür.yer.; Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 327-328, 340; a.mlf., "Üçün-cü Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruz-nâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Sene-lerine Âit Vekayi", *TTK Belleten*, XXXVII/148 (1973), s. 612; Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi* (İstanbul 1940), İstanbul 1981, tür.yer.; C. V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Re-form, Bâbiâli: 1789-1922* (trc. İzzet Akyol - Latif Boyacı), İstanbul 1994, s. 44-45, 55-56, 194-195, 204; Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbiâli'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, Ankara 1999, II, tür.yer.; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 27, 78-80, 122-124, 126, 164; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, tür.yer.; S. T. Wasti, "The Last Chroniclers of the Mabeyn", *MES*, XXXII/2 (1996), s. 1; Ali Karaca, "II. Abdülhamid'in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), s. 1704-1705; Pakalın, II, 375-377; Şerafeddin Turan, "Silâhdâr", *İA*, X, 643; Halil İnalçık, "Ghulâm", *EP* (İng.), II, 1091.

ALİ AKYILDIZ

MACARİSTAN

Orta Avrupa'da ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET
- IV. MACARİSTAN'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI
- V. MACARİSTAN'DA OSMANLI SANAT ESERLERİ

Resmî adı Magyar Köztársaság (Macaristan Cumhuriyeti) olup yüzölçümü 93.036 km², nüfusu 10.200.000'dir (2000). Avusturya, Slovakya, Ukrayna, Romanya, Sırbistan-Montenegro, Hırvatistan ve Slovenya ile çevrilidir. Başşehri 1.740.000 nüfuslu (2002) Budapeşt (Budapeşte), diğer önemli şehirleri Debrecen (207.000), Miskolc (182.000), Szeged (163.000), Pécs (160.000), Györ (130.000), Nyiregyháza (117.000), Kecskemét (107.000) ve Székesfehérvár'dır (104.000). On dokuz idarî birimden oluşan ülke 1990'dan beri çok partili bir demokrasiyle yönetilmektedir.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Macaristan topraklarının yaklaşık % 84'ü 200 metreden alçak, % 14'ü 200-400 m. arasında ve yalnız % 2'si 400 metreden yüksektir. Ovalardan ülkenin güneydoğusunda yer alan Büyük Ova, kuzeybatısındaki Küçük Ova, ortasındaki Mezöföld en önemlileridir. Tepelik bölgeler güneybatıda, güneyde ve kuzeydoğuda bulunur. Ülkenin en yüksek noktası kuzeydoğuda bulunan Mátra'daki Kékestető'dür (1015 m.). Başlıca nehirleri 417 kilometrelik kısmı Macar topraklarında kalan Duna (Tuna) ve 597 km. uzunluğundaki Tisza'dır. Göllerin sayısı az olmakla birlikte Balaton gölü (596 km²) Orta Avrupa'nın en büyük su birikintisidir ve turizm açısından önemlidir. Macaristan genelde kara ikliminin etkisi altındadır; yalnız batıda Alpler'in, güney kısımlarında Akdeniz ikliminin hafif tesiri hissedilmektedir. Ocak ayında ortalama sıcaklık -1 ile -3 arasında iken temmuzda 20-26 dereceye ulaşmaktadır; ortalama yağış miktarı 650 milimetredir.

IX. yüzyılda ülkeye giren Macar ve Türk unsurlarının sayısı çeşitli tahminlere göre 100.000 ile 500.000 arasındaydı. Burada bulundukları Avar, Slav ve başka topluluklar ise 200.000 civarındaydı. 1241-1242 Moğol istilâsı nüfusu olumsuz yönde etkiledi. Ülke nüfusuna dair ilk güvenilir rakam XV.

yüzyılın sonuna ait olup yaklaşık 3 milyon. XVI. yüzyılda savaşların neticesi olarak güney ve orta bölgelerde gerileme veya durgunluk, başka yerlerde küçük bir artış oldu ve toplam nüfus 3.5 milyon buldu. XVII. yüzyılın sonunda Karpat havzasında 4 milyon insan yaşadığı var sayılır. Ancak 200 yıl içinde Macarlar'ın oranı % 70'ten % 50'nin altına düştü. 1784-1787'de yapılan ilk resmî nüfus sayımına göre özellikle Almanlar'ın ve Karpatlar'ın ötesinden gelen yeni Romen ve Ruten gruplarının buraya taşınmasıyla- ülkede yaklaşık 9 milyon kişi vardı. I. Dünya Savaşı eşliğinde eski topraklarda 18 milyon kişi mevcutken bunlardan bugünkü arazilerde yalnız 8 milyon kaldı. Her iki savaş önemli can kaybına sebep oldu. 1949-1980 yılları arasında artış gösteren nüfus 10.7 milyona ulaştıysa da bundan sonra azalma eğilimine girdi ve son sayımda 10.2 milyon olarak tesbit edildi. Bu nüfusun büyük çoğunluğunu Macarlar oluşturur (% 90'a yakın). Macar sayılan Çingeneler'in dışında az miktarda Alman, Slovak, Güney Slav ve Romen vardır. 2001 yılı tesbitlerine göre halkın % 51,9'u Romen Katolik, % 2,6'sı Grek Katolik, % 15,9'u Kalvenci Protestan, % 3'ü Lüteryen Protestan, % 0,1'i Müsevî'dir ve % 1,1 başka mezhebe tâbidir. Tesbit sırasında herhangi bir cevap vermeyenlerin oranı % 10,1 iken bir dine veya mezhebe bağlı olmadığını söyleyenlerin nisbeti % 14,5'tir.

Macaristan sanayi ve ziraat ülkesidir. Kişi başına düşen gelir, 2000'de 4953, 2001'de ön verilere göre 5669 euro idi. 1990'dan bu yana ülke ciddi bir özelleştirme safhasından geçti, bunda yabancı sermaye ve çok uluslu şirketler önemli rol oynadı. Sanayi kollarından elektronik makine ve alet imalatı başta gelmekte (% 24,8), bunu içki ve tütün dahil olmak üzere gıda sektörü (% 14,7) ve taşıt üretimi (% 13,6), enerji (% 8,7), metal sanayii (% 7,3) ve kimyasal maddeler imalatı (% 7,3) takip etmektedir. Tarım üretimi ve hayvan besiciliği de önde gelir.

Yer altı kaynakları açısından fakir sayılan Macaristan'da Avrupa çapında yalnız boksit, mangan ve bakır yatakları vardır. Enerji kaynakları (kömür, linyit, petrol, doğal gaz ve uranyum) ihtiyacın sadece yarısını karşılar. Bol çıkan sıcak ve şifalı sular ziraat ve tıpta kullanılır ve bu alanda potansiyeller çok büyüktür.

Turizmin geliştiği ülkede dünya mirası listesine başlangıçta Buda'nın Tuna kıyısı ve Kale'deki tarihî merkezi, Hollökő kö-

yü, Pannonhalma Benedikten Manastırı, Aggtelek damlatış mağaraları ve Hortobágy alınmış, bunlara daha sonra çevreyle Fertő gölü ve Tokay şarap üretim bölgesi, nihayet 2002 yılında Pest'in Andrássy út mahallesi ve Pécs'in ilk dönem (IV-V. yüzyıllar) hristiyan kilise kalıntıları eklenmiştir.

II. TARİH

Macaristan'da yerleşim tarihi oldukça eski devirlere kadar iner. Neolitik çağın başlangıç döneminde Körös kültürünü oluşturan nüfus Balkanlar'dan gelerek ziraat ve hayvancılıkla uğraştı. Bakır çağı'nın sonlarına doğru Tisza nehri çevresine Rus bozkırlarından göçebeler ulaştı. Güneydoğu Avrupa'dan büyük baş hayvan yetiştirenler, batıdan Baden kültürünün Hint-Avrupalı temsilcileri ortaya çıktı. Tunç çağı sırasında (m.ö. 2000-800) Anadolu'dan yine Hint-Avrupalı bir grup bu taraflara göç etti, Batı Avrupa'dan da göçler oldu. Erken demir devrinde (m.ö. 800-400) İran asıllı ve demir işleme bilgisine sahip bir atlı göçebe topluluk ovalık araziye yerleşti. Aynı zamanda Keltler'in öncüsü sayılan Hallstatt kültürü halkı, İlliryalılar ve İskitler de bu topraklara geldi. Geç demir devrinde (m.ö. 400-100) Karpat havzası Keltler'in hâkimiyeti altındaydı. I. yüzyılda Romalılar Tuna'nın batısındaki bölgelerde Pannonia eyaletini kurdular ve bir yandan şehirler, öte yandan nehir boyunca "limes" denilen savunma hattı oluşturdular. Hristiyanlığın bölgedeki ilk izleri III. yüzyıldan itibaren görüldü. IV. yüzyılın sonlarına doğru Hunlar'ın önünden kaçan barbarlar (Gotlar, Vandallar ve Alanlar) geçici olarak bölgeyi ellerine geçirdiler ve Roma idaresine son verdiler. 420-455 yılları arasında Hun İmparatorluğu Karpat havzasından yönetiliyordu. Hunlar'ın çöküşünden sonra Pan-

nonia bölgesi Ostrogotlar'ın yönetimine girdi. Büyük Ova'ya ve Transilvanya'ya (Erdel) Gepideler hâkimdi. Bunları 567'de bir Longobard-Avar ittifakı yendi ve Karpat havzasını ilk defa siyasi bir bütün olarak birleştiren Avar Hanlığı iki yüzyıl hâkimiyetini sürdürdü. 670 dolaylarında On Ugur (Ogur) birliğinden de bazı gruplar buraya geldi. IX. yüzyılda Zalavár merkezli eski Pannonia, Karolinglar'ın kontrolü altındaydı ve Salzburg piskoposunun misyonerlik bölgesiydi.

İlk Macarlar'ın bugünkü yurtlarına ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Bir teori, VII. yüzyılın ortalarında yerleşenlerin önceki Avar kalıntılarına kıyasla değişiklik gösteren arkeolojik buluntularının Macarlar'a ait olduğunu ileri sürer. Bir başka iddia bu halka ait unsurların üç dalgada geldiğine dairdir. Daha yaygın görüşlere göre Macarlar'ın ilk grupları, 862'den itibaren Frank ve Baveryalılar'ın yardımcıları sıfatıyla geçici olarak Karpat havzasına ulaşmışlardı.

Fin-Ugur kökenli olan Macarlar anavatanlarından Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara indiler. Bunlar, bir dönem için Don ırmağının ağzında kurulan On Ugur birliğinin bir parçasını oluşturuyorlardı (Macarlar'ın Avrupa'daki "Hungarian, hongrois, ungarisch" vb. adları bu olguyla bağlantılıdır). IX. yüzyılın başlarında Hazar egemenliği altında olan Macarlar yedi kabileye bölündüler. Türkler'le çeşitli zamanlarda ve birçok yönden kaynaştılar ve doğu komşuları Peçenekler'in baskısıyla batıya doğru göç etmek zorunda kaldılar. 895-896'da Árpád'ın önderliğiyle Karpatlar'ı aşip Transilvanya'yı ve Büyük Ova'yı, 900 yılı civarında Tuna ötesini yurt edindiler. 899'dan itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerine akınlar düzenlemeye başladılarsa da hem batıda (955:

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'den bir görünüşü

Augsburg yakınındaki Lechfeld'de) hem Balkanlar'da (970) yenilgiye uğradılar ve akınlara son verip yerleşik hayata geçtiler. Árpád'ın torununun oğlu Géza Macar boyları arasında birliği sağladı. Ortodoks ve Katolik kiliseleri alternatiflerinden Batı Hristiyanlığı'nı seçti. Roma-Germen imparatorları I ve II. Otto'dan papazlar istedi ve ailesiyle birlikte kendisi de vafatiz oldu. Oğlu I. István (Aziz) 997'de babasının yerine geçti. 1000-1001'de taç giyen ilk kral olan I. István Macar Devleti'nin kurucusudur. Kısım yeni toplumsal yapılanmaya, kısım Katolikliğe karşı çıkan bazı grupların ayaklanmasını bastırdıktan sonra Karpat havzasını bütünüyle birleştirdi. Kiliseyi iki başpiskoposluğa ve altı veya sekiz piskoposluğa böldü, manastırlar kurdu, yasalar çıkardı ve Latince'yi resmî belgelerin dili yaptı.

1301'e kadar devam eden Árpád hânedanında István'ın ölümünden (1038) sonra yirmi üç kral değişti. I. László'nun (Aziz) hükümdarlığı sırasında (1077-1095) yayılma devri başladı ve Hırvatistan 1091'de zaptedildi. Ülkeyi tehdit eden Peçenek ve Kumanlar'a karşı başarılı savunmada bulunuldu. Yeğeni Kálmán (1095-1116) geçici olarak Dalmaçya'yı ele geçirdi, papalıkla ve Bizans'la daha önce gevşeyen ilişkileri sağlamlaştırdı. Yeni kanunları, kilise düzenini geliştirmesi ve geniş bilgiye sahip olmasıyla ün kazandı. II. András (1205-1235) Haçlı seferlerine de katıldı. IV. Béla zamanında (1235-1270) Macaristan Moğol istilâsına uğradı; Muhi yakınındaki yenilginin (1241) ardından pek çok bölge yağmalandı. Dalmaçya'ya sığınan kral geri döndükten sonra ülkeyi yeniden takviye etti; ayrıca Bosna'yı, Sırbistan'ın kuzeyini ve Bulgaristan'ı hâkimiyeti altına aldı.

Feodalleşme sürecinde XIV. yüzyıla kadar önemli toplumsal değişimler meydana geldi. Serbest ve köle statüsündeki tebaalar arasında mevcut farklar giderildi ve homojen bir serf sınıfı oluşturuldu. Bu dönemde serf toprak sahibini serbestçe seçebildi ve kullandığı toprak parçasını oğluna bırakabili. Krala bağlı olan yönetici ve hizmetçi gruplarından ve kale muhafazasında bulunanlardan asilzadeler ortaya çıktı. Şehirlerde yaşayanlar arasında özerklik ve muafiyetlerden yararlanan burjuvalar (kentsoylular) oluştu. Transilvanya'da özel duruma sahip "székely"ler (sekeller) sınır savunmasıyla uğraştı. Halk Hristiyanlığı kabul etti, yine de Şamanizm'in bazı izleri varlığını sürdürdü. Küçük soyluların haklarını korumak için II.

András "altın mühürlü ferman"ını çıkardı (1222). Moğol istilâsı dolayısıyla Büyük Ova'da Kumanlar yerleşti.

1301'de başlayan ve kısa süren iç savaştan, büyük toprak sahiplerinin yarı bağımsız hale gelmesinden sonra Anjou sülâlesinden I. Károly 1308'de kral seçildi ve 1310'da taç giydi. Derebeyilerin nüfuzunu kırarak devlet otoritesini yeniden sağladı. Oğlu I. Lajos (Büyük) (1342-1382) Macaristan'ı Avrupa çapında önemli bir devlet haline getirdi. Venedik'i yenerek Dalmaçya'nın bütününe ele geçirdi, Bosna'nın batı bölgelerini krallığına kattı, Kuzey Sırbistan'ı ve Bulgaristan'ı vasalet devlet yaptı. 1370'te Polonya kralı oldu. Ancak Napoli'ye yaptığı iki seferi de başarısızlıkla sonuçlandı. Erkek çocuğu olmadığından ölümünden sonra kısa bir kargaşalık dönemi yaşandı. Nihayet damadı Lüksemburglu Zsigmond (Sigismund) tahta çıktı (1387-1437). İlk Kosova savaşının ardından Osmanlılar'ın ilerlemesini engellemek amacıyla bir Haçlı seferi düzenledi ve Niğbolu'da (Nikápoly / Nikopol) büyük bir mağlûbiyete uğradı. Roma imparatoru ve Çek kralı olduğu için hükümdarlığının uzun yıllarını Macaristan'ın dışında geçirdi. Avrupa politikasında uzlaşmaya öncelik verdi ve papalığın iç mücadelesinin sona erdirilmesinde önemli katkısı oldu.

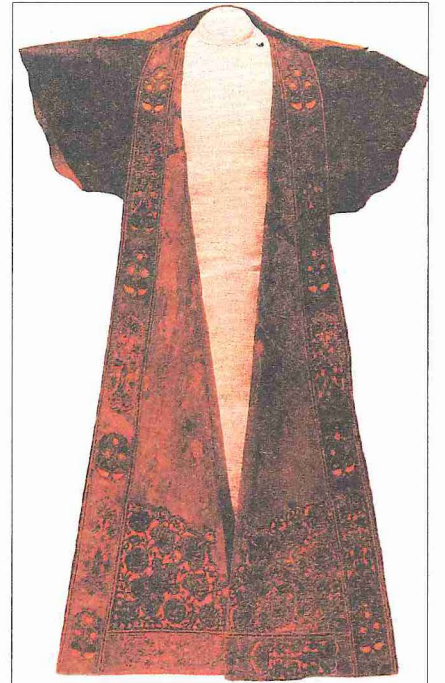
Adı geçen iki sülâle döneminde iktisadî kalkınma, nüfus artışı, şehirleşme gelişme ve sanatta canlılık görüldü. I. Károly devrinde açılan altın madenleri Avrupa'nın en önemli ocaklarından biriydi. XV. yüzyılda bakır ocakları ön plana çıktı, siğir ihracatı geniş boyutlara ulaştı. Yerel zanaatlar gelişemediği için şehirleşme büyüme sağlanamadı ve toprak sahibi asilzadeler siyasî etkilerini kaybetmediler.

Daha önce ender toplanan "dieta" denilen meclisler 1439'dan sonra düzenli biçimde bir araya geldi ve kralın gücünü büyük ölçüde kısıtladı. Bu zayıflama Zsigmond'un damadı Habsburg Albert zamanında (1437-1439) başladı ve bekken taç giydirilen V. László (1440-1457) ile soylular tarafından Polonya'dan çağırılan I. Ulászló'nun (1440-1444) ortak krallığı döneminde daha da belirginleşti. İki hükümdar arasında devam eden savaşlarda Ulászló'nun taraftarı olarak ün kazanan János Hunyadi, Osmanlılar'a karşı ilk ciddi başarıları elde ettiyse de (meselâ İzlâdi savaşı 1443-1444 kışı) kralın da hayatını yitirdiği Varna meydan savaşında ve II. Kosova Muharebesi'nde

yenilgiye uğradı. 1446'da nâib seçildi, 1452'den itibaren başkumandan sıfatıyla ülkeyi idare etti. Belgrad'da Fâtih Sultan Mehmed'e karşı gösterdiği başarılı müdafaayla büyük şöhret kazandı. Kuşatmada az sonra öldü ve küçük oğlu Mátyás, V. László'nun ölümünün ardından kral seçildi (1458-1490). Onun devrinde Macaristan Krallığı tekrar Orta Avrupa'nın önde gelen devleti durumundaydı. Meclisleri tekrar nüfuzlu kıldı, ordusunda maaşlı askerler istihdam etti ("kara ordu"), ek vergilerle hazinenin gelirini artırdı. 1468-1474 yılları arasında devam eden savaşlarda Bohemya'yı, Silezya'yı ile Lausits'i ele geçirdi. Polonya'yı barışa zorladı, Çek kralı unvanını aldı. Viyana ile birlikte bugünkü Avusturya'nın bazı bölgelerine ve Çek topraklarına hâkim oldu. Osmanlılar'dan Száva nehrinin güneyine düşen birkaç önemli kaleyi (Yayça / Jajca, Sreberniça / Szrebernik ve Böğürdelen / Szabács) ülkesine kattı, fakat Osmanlılar'a karşı genelde barışçı davrandı. Sarayı hümanizmin ve Rönesans kültürünün merkeziydi, meşhur Corvina Kütüphanesi dönemin seçkin koleksiyonlarından birini oluşturuyordu.

Mátyás'tan sonra Jagiellon hânedanına mensup krallar geldi. II. Ulászló (1490-

XV-XVI. yüzyıllara ait Osmanlı deri kaftanı (Macar Milli Müzesi, Envanter nr. 69.80.C)

1516) dış politikada aktif olduysa da asilzadelerin nüfuzundan kurtulamadı. 1514'te cereyan eden köylü ayaklanması iç düzeni altüst etti. Ulászló'nun oğlu II. Lajos (1516-1526) on yaşında tahta çıktı. Uzun bir kuşatmanın ardından Belgrad'ın 1521'de Osmanlılar'ın eline geçmesiyle Macaristan tarihinde yeni bir safha başladı.

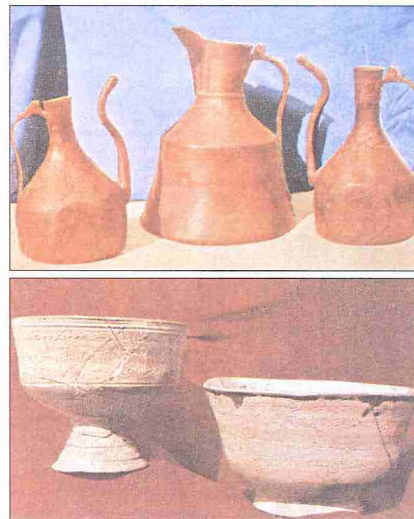
Osmanlılar'la Macarlar'ın ilk askerî karşılaşması 1375'te oldu. I. Kosova Muharebesi'nden (1389) sonraki olaylar üç grupta toplanabilir. a) Osmanlılar'ın ilerleme sağladığı dönemler. 1389-1402'de Macaristan'ın tamamına yönelik akınlar başlattılar. 1413-1421'de Sırbistan hariç Macaristan'ın yakınında 1402'den önce oluşturdukları nüfuz bölgesini yeniden tesis ettiler. 1427-1437'de komşu ülkelerde söz sahibi oldular. 1438-1442'de Sırbistan'ı geçici olarak alıp her yıl tekrarlanan hücumlarla Macar savunma hattını baskı altında tuttular. 1449-1454'te 1443-1448 savaşlarıyla sarsılan Balkanlar'daki nüfuzlarını pekiştirdiler. 1455-1463'te Sırbistan'ı ve Bosna'yı zaptettikleri gibi Macar ordusunu sürekli sınır boylarında beklemeye zorladılar. b) Durumun Macarlar'ın lehine döndüğü devirler: 1402-1413'te Bulgaristan hariç Balkan ülkelerinde dolaysız Osmanlı bağlılığı sona erdi ve Macarlar'ın nüfuzu komşu ülkelerde arttı. 1422-1427'de aynı etki Balkanlar'da tekrar güçlendi. 1443-1448'de János Hunyadi'nin açtığı seferlerle Osmanlılar Macar sınırlarından uzaklaştırıldı ve Sırbistan'da, Bosna'da ve Eflak'ta Osmanlı hâkimiyeti gevşetildi veya kaldırıldı. Macar ordusu önceki yıllarda Türkler'in fethettiği bölgelerin bir kısmını geri aldı. c) 1466-1520 yıllarında daha önce oluşturulan statükonun sürdürüldüğü dönem.

Diplomatik açıdan iki devlet bu sonuncu dönemde genelde barışçı bir siyaset izledi. 1483 yılında Kral Mátyás ve II. Bayezid tarafından önemli bir antlaşma akdedildi ve 1503'te yedi, 1511'de beş yıllık müddetle yenilendi. Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında görüşmeler sürdürüldü ve 1514'te Budin'de, padişahın tasdikî olmadan ilân edilen antlaşmaya tepki olarak daha önce sözü geçen Haçlı ve köylü ayaklanması alevlendi. 1521'de Belgrad'ın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra Macarlar beş yıl zarfında sınır boylarındaki kaleleri takviye edip dışarıdan yardım sağlanmasına yönelik çalışmalar yaptılar. 1520'de gönderdiği elçisine karşı yapılan kötü muameleyi (hapse atılmasını) baha-

ne olarak kullanan Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1526'da ilerleyen ordusu, Pál Tomori'nin yönetimindeki Macar kuvvetlerini Mohaç (Mohács) sahrasında başlangıçtaki küçük çaplı bir sarsılmanın ardından iki üç saat içinde kesin şekilde yendi. Devletin üst düzey yöneticilerinin ve kilisenin başpapazlarının çoğu savaşta öldü. Macar Kralı II. Lajos yağmurdan taşmış Csele çayında boğuldu. Bu olağan üstü durumda asilzadeler, I. Ferdinand (1526-1564) olmak üzere bir Habsburg ve Transilvanya Voyvodası I. János Szapolyai (1526-1540) olmak üzere bir de yerli kral seçtiler. Soylular önünde, iki büyük imparatorluk arasında kalarak ülkenin geleceği ve bir kısmının da kendi menfaatleri açısından hangisini seçmenin daha yararlı olacağı problemi vardı. Bu yüzden Osmanlı himayesini kabul eden I. János ile buna karşı çıkan I. Ferdinand arasında kararsız kalıp sık sık taraf değiştirenler oldu.

1529'da Viyana seferine çıkan Kanûnî Sultan Süleyman 1526'da terkettiği Budin'e yeniden girdi ve burayı Szapolyai'ya bırakarak yoluna devam etti. 1532'deki harekât sırasında tekrar Macar topraklarından geçti ve Köszeg'e kadar gitti. 1540'ta I. János ölünce Budin merkezli bir Osmanlı beylerbeyliği kuruldu. 1543'teki seferde Estergon (Esztergom), İstolni Belgrad (Székesfehérvár) ve Peçuy (Pécs) gibi önemli şehirler alındı. 1547'de imzalanan Habsburg - Osmanlı Muahedesi ar-

Estergon'daki Osmanlı dönemine ait pişmiş topraktan çanaklar ve bakır güğümler (Ayverdi, rs. 148, 150)

dından büyük seferlere ara verildi, ancak sınır boyundaki çatışmalar sürdü. 1552'de Tımişvar (Temesvár) ikinci vezir Kara Ahmed Paşa tarafından ele geçirildiğinde Macar topraklarında bir eyalet daha kuruldu. Kanûnî'nin son seferi önemli serhat kalesi Sigetvar'ın (Szigetvár) alınmasıyla neticelendi. Bütün Macaristan'ı kontrol edemeyeceğini anlayan Osmanlı yönetimi Habsburglar'la 1568 Edirne Antlaşması'nı akdetti. Bununla yirmi üç yıllık bir nisbî barış dönemi başladı. Böylece Macaristan'da Habsburglar'ın elindeki kısım (tahminen 120.000 km²), Osmanlı hâkimiyeti altındaki bölgeleri (yaklaşık 120.000 km²) ve teorik olarak I. János'un oğlu János Zsigmond'un (Türk kaynaklarında İstefan kral), pratikte annesi Izabella'nın danışmanları György Martnucci (rahip olduğu için Türk belgelerinde Brata) ve Péter Petrovics'in idaresinde yarı bağımsız Erdel Prensligi (yaklaşık 60.000 km²) ortaya çıkmış oldu.

1591-1593 yıllarında tekrar alevlenen serhat çarpışmalarının dönüm noktası Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın Sisak (Szigsek) yakınında uğradığı yenilgiydi. On üç yıl hemen hemen aralıksız devam eden ve "Onbeş yıl savaşları" denilen bu mücadeleye büyük zararlara yol açtı. Eğri (Eger) ve Kanije'yi (Kanizsa) ele geçiren Osmanlılar buraları eyalet merkezi yaptı. 1596 Haçova (Mezőkeresztes) meydan savaşı Osmanlı zaferiyle bitti, 1604 civarında István Bocskay'nin I. Rudolf'a karşı başlattığı hareket Habsburg kuvvetlerinin Macaristan'ın tamamına sahip olma şansını engelledi. Nihayet 1606'da imzalanan Zıtvectoruk (Zsitvectorok) Antlaşması Habsburglar'la Osmanlılar arasındaki kalıcı barışın temellerini attı.

Bununla birlikte ülkenin kuzey kesimleri, Otuz yıl savaşı sırasında Gábor Bethlen ve I. György Rákóczi gibi Erdel prensleri tarafından Habsburglar'a karşı yürütülen muharebelere ve bunların ardından ciddi tahribata sahne oldu. Bu sırada iç problemleri ve doğu seferleriyle meşgul olan Osmanlılar bu meselelere karışmadılar. Ancak Köprülüler devrinde II. György Rákóczi'nin 1657'de Polonya işlerine izinsiz müdahale etmesi üzerine yeni bir Macaristan seferi düzenlendi. Várat (Várad) alındıktan sonra bir eyalet haline getirildi. Aynı zamanda Erdel'de Mihály Apafi'nin voyvodalığa getirilişiyle (1661-1690) Osmanlı idaresine daha sıkı bir şekilde bağlı olma dönemi başladı. Habsburg tepkisine karşılık olarak Os-

manlı ordusu 1663'te Uyvar'a (Újvár) doğru yürüdü ve kaleyi zaptetti (uzun ömürlü altıncı Macar vilâyeti burada kuruldu). 1664 başında Miklós Zrínyi Peçuy'a kadar ilerledi, Ösek (Eszék) Köprüsü'nü ateşe verdi, fakat Kanije'yi ele geçiremedi. Aynı yılın ağustosunda Raimundo Montecucoli kumandasındaki Habsburg güçleri, Sadrazam Köprülüâde Fâzıl Ahmed Paşa ordusuna St. Gotthard'da (Szentgotthárd) galip geldi. Ardından akdedilen Eisenburg (Vasvár) Muahedesi Osmanlılar'ın lehine olduğu için büyük memnuniyetsizlik meydana getirdi. O kadar ki birkaç soylu padişahla ittifak yapma yolları aradı. Bu komplo çekirdek halinde iken kanlı şekilde bastırıldı, fakat 1672'den itibaren silâhlı örgütlenme daha geniş çapta yeniden başladı ve sonuçta Imre Thököly önderliğiyle Kuzey Macaristan'da bir prenslik (Türkçe'si: Orta Macar) kurulmasına yol açtı (1682). Bununla ülke 1685'e kadar dört parçaya bölündü.

Osmanlı gerilemesiyle neticelenen II. Viyana Muhasarası'ndan (1683) hemen sonra Estergon, 1685'te Uyvar, 1686'da Budin müttefik hristiyan güçlerin eline geçti. Devam eden ağır savaşlar Zenta mağlûbiyetiyle sona erdi (1697). 1699 Karlofça Antlaşması gereğince Tisza-Maroş nehirleri arasındaki bölge hariç Macaristan I. Leopold'un hâkimiyeti altına girdi, Transilvanya ayrı birim olarak yönetildi.

Osmanlı döneminin Macaristan tarihindeki yeri kısaca değerlendirilecek olursa toprakların beşte ikisinde yabancı bir sistemin uygulanması daha önceki tabii gelişmeleri aksattı. Eski dinî ve dünyevî yönetici kesimi bu bölgelerden ayrılmak zorunda kaldığı için halk bir anlamda sahipsiz kaldı. Gerçi dinî, içtimâî ve iktisadî hayata fazla karışılmadı, yine de ekonomi eski hızıyla ilerleyemedi. Batı, Güney ve Kuzey Avrupa ile gerçekleşen ticarî ilişkilerde, özellikle sığır ihracatında canlılık devam ettiyse de başka alanlarda durgunluk veya gerileme baş gösterdi. Nüfus sayısı ve Macarlar'ın toplum içindeki oranı olumsuz yönde etkilendi.

1699'dan sonraki yeni durum da bazı soylular ve kesimler için huzur ve rahat getirmedi. Memnun olmayanlar ülkenin kuzeydoğusunda toplandılar. Bunların başına 1703'te Polonya'dan dönen II. Ferenc Rákóczi geçti. Askerî açıdan aslında ümitsiz, ilk aşamasında bazı başarılar da kazanan ve yine birçok hasara sebep olan ayaklanma 1711'de Szatmár Muahedesi'yle sona erdi.

1716-1717 yıllarında Tımişvar bölgesinde Eugen von Savoya tarafından zapt edildi. Savaş sırasında Fransa'da bulunan II. Ferenc Rákóczi, III. Ahmed tarafından davet edildi. Geldiğinde ise ondan beklencek katkıya artık gerek kalmamıştı, buna rağmen Tekirdağ'a gönderilerek ölünceye kadar orada kaldı ve kendisine maaş verildi. 1718 Pasarofça Antlaşması Osmanlı açısından büyük kayıplar içerdi. Bu durum, 1738-1739 savaşlarında ve Belgrad Muahedesi'nde Habsburglar'ın aleyhine değişti. Bundan sonra Macaristan'da yetmiş yıllık bir sükûnet ve bunun neticesi olarak bir kalkınma devri yaşandı. Habsburglar bazı açılardan gelişmeyi engelledilerse de batıdan gelen etkilerden esinlenen aydınlar ve halk ekonomik ve kültürel alanda yenilikleri benimsedi. Fransa İmparatoru I. Napolyon ülkeden geçtiğinde 1809'da Györ yakınında eski sisteme göre son defa toplanan soylular ordusunu yendi. Habsburg Kralı I. Ferenc'in tepki doğuran iktisadî tedbirlerinin ardından 1825 meclisiyle Macar reform hareketleri başladı. Bu canlı dönemin en önemli şahsiyetleri arasında 1825'te Macar Bilimler Akademisi'ni kuran, Avrupa'da gördüğü pek çok çağdaş müessese ve uygulamayı ülkesine aktarmak isteyen Kont István Széchenyi ve bütün hürriyetçi ıslahatları destekleyen, Viyana'dan kopmayı önemseyen Lajos Kossuth bulunuyordu. Ekonomik ve toplumsal kalkınmayı millî bağımsızlık veya özerklik ilkesiyle birlikte gerçekleştirme çabaları vardı. Macarca'nın özleştirilmesi ve resmî dil olarak kabul edilmesi (1844) kültür hayatına zenginlik kazandırdı.

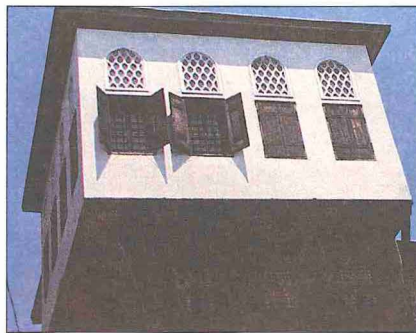
1848 ayaklanmaları Macaristan'a da yayıldı. 15 Mart günü Peşte'de patlak veren olayların neticesi olarak başında Kont

Lajos Batthyány'nin yer aldığı Macar hükûmeti kuruldu. Ancak Avrupa'daki ihtilaller bastırıldıktan sonra ve kısmen Viyana'nın kışkırtmasıyla belirlenen azınlık hareketleri savaşla neticelendi. Hürriyet savaşı ilk aylarda parlak başarılar getirirken daha sonra Habsburg-Rus ittifakının kuvvet üstünlüğüne mukavemet edilemedi. 13 Ağustos 1849'da başkumandan Artur Görgey, Világos'ta Ruslar'a teslim oldu. İmparator Franz Josef'in kararıyla Peşte'de ilk başbakan Lajos Batthyány, Arad'da on iki general ve bir binbaşı idam edildi. Kadınlar dahil olmak üzere pek çok kişi hapse atıldı, başkaları ölüm cezasına çarptırıldı. Lajos Kossuth ve yanındakiler Osmanlı topraklarına sığındılar. Osmanlı topraklarında kalanları bütün isteklere rağmen padişah iade etmedi. Bazı önde gelenler İslâmiyet'i kabul ettiler ve Osmanlı ordusunda görev aldılar. Kossuth ile çevresi Kütahya'ya yollandı ve bir buçuk yıl orada kaldı. Yüzlerce kişi onun ayrılışından sonra Türkiye'yi vatan kabul etti.

1850'de askerî-hukukî öğ alma yerine sivil istibdat uygulanmaya başlandı. Bazı reformlar da gerçekleştiren (meselâ 1853'te serfliğin nihaî kaldırılışı) İçişleri Bakanı Alexander Bach'a ve yönetimine karşı Macar halkı pasif direniş politikası izledi. Bunun ve Ferenc Deák'ın takındığı ölçülü siyasetin neticesi olarak 1867'de iki ülke arasında bir uzlaşma meydana geldi. Avusturya-Macaristan monarşisi ortaya çıktı. Ardından ülkede yeni bir kaynaşma ve gelişme dönemi yaşandı. Özellikle 1873'te Buda, Óbuda ve Pest'ten birleşen başşehir Budapest'te (Budapeşte) görülmedik çapta inşaatlar yapıldı. Bu heyecan il merkezlerine de yayıldı. Yurt edinmenin bininci yıldönümü 1896'da büyük şenliklerle kutlandı. Kültürel etkinliklerin yanı sıra tarihle ilgili bir hayli eser yayımlandı.

I. Dünya Savaşı'na Macaristan ister istemez Avusturya yanında girdi. Kont István Tisza başbakanlığı sırasında iç düzeni koruyup ülkenin birliğini sağlayabildi. Daha sonra işler kontrolden çıktı. Merkezî devletlerin mağlûbiyeti anlaşıncı monarşiyeye karşı duygular kuvvetlendi ve bir sola kayış gerçekleşti. 31 Ekim 1918'de "pat çiçeği devrimi" neticesinde radikal görüşlü Kont Mihály Károlyi başbakan oldu ve ardından halk cumhuriyeti ilân edildi. Károlyi ilk olarak geçici, 11 Ocak 1919'da aslı cumhurbaşkanı seçildi. Hükûmet söz verdiği toplumsal ve siyasal reformları hazırladığı sırada ülkede huzursuzluk arttı.

II. Ferenc Rákóczi'nin Tekirdağ'daki evi

Bu durumda Sovyetler Birliği'nden yardım sağlayacağını vaat eden komünist Béla Kun (esas soyadı Kohn) önderliğiyle proleter diktatörlük (Sovyet Cumhuriyeti) ilân edildi. 121 gün süren bu dönem şiddet eylemleri dışında askerî alanda -Çekler'e karşı elde edilen başarılar hariç- yenilgiler getirdi. Kun ve çevresi Viyana'ya kaçtıktan üç gün sonra Romanya ordusu Budapeşte'yi işgal etti.

Miklós Horthy'nin yanında toplanan ve bazı yerlerde komünistlerden intikam alan güçler İtilâf devletleri onayıyla 16 Kasım 1919'da Budapeşte'ye girebildi. 1 Mart 1920'de Horthy kral nâibliğine getirildi. 4 Haziran günü imzalanan Trianon Antlaşması gereğince Macaristan toprak ve insan kaybına uğradı. Hırvatistan hariç 283.000 km²'lik arazisinin üçte ikisi, aralarında üç milyondan fazla Macar olmak üzere nüfusunun % 60'ı sınır dışında kaldı, ordusu 35.000 kişiye indirildi. 1920-1938 yılları arasında bir yandan istikrarı sağlama, öte yandan Trianon Muahedesi'nin yeniden gözden geçirilme çabaları sürdürüldü. Hayat seviyesinde belirli bir yükseliş hissedildi. Dış politikada Macar isteklerini Almanya ve kısmen İtalya destekledi. Onların sayesinde 1938-1941 arasında Viyana kararları çerçevesinde bir kısım topraklar iade edildi. Dönemin ileri görüşlü siyasetçisi olup barışçı politikalar izlemek isteyen Kont Pál Teleki, Yugoslav-Alman ihtilâfı çıkınca ve Macaristan müdahaleye zorlandığında intihar etti (Nisan 1941). Macaristan II. Dünya Savaşı'na 26 Haziran 1941'de girdi.

Hükümetini 9 Mart 1942'de kuran Miklós Kállay, II. Macar ordusunun cepheye sevk edilmesini kabul etti, yahudilere karşı bir kanun çıkardı ve solcu muhalefete sert davrandı. Ancak Don yenilgisinden sonra ülkenin manevra alanını genişletmeye çalışarak savaştan çıkma yollarını aradı. Bunun neticesinde 9 Eylül 1943'te İngiliz hükümetinin sunduğu mütareke antlaşmasının metnini kabul etti. Fakat 19 Mart 1944'te Almanlar devreye girdiler ve Kállay ailesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti elçiliğine sığınmak zorunda kaldı. Bundan sonraki sağcı hükümetler Almanlar'ın isteklerini yerine getirdiler. Yüzbinlerce Macar yahudisi toplama kamplarına gönderildi. Macaristan'a giren Rus ordusu 4 Nisan 1945'te Alman etkisini sona erdirdi.

Sovyet işgalcilerinin sayesinde komünistler iktidarı ele geçirip 1956'ya kadar Moskova'yı taklit ederek parti diktatörlüğü uyguladılar. Halkın çeşitli kesimlerini

sistematiik şekilde ruhen ve maddeten kırmaya çalıştılar. 1950'ye kadar 60.000 kişi mahkemeye verildi; bunlardan 189'u idam edildi, 10.000'den fazlası hapse atıldı, kamplara gönderildi. Macaristan 1949'da Komekon'un, 1955'te Varşova Paktı'nın üyesi oldu. Aşırı baskılar 23 Ekim 1956 tarihinde halk ayaklanmasına yol açtı. Imre Nagy tarafından bir koalisyon hükûmeti kuruldu ve demokratikleşme başladı. Ülke Varşova Paktı'ndan çıkarak tarafsız bir devlet olmak istedi. Ancak Ruslar, János Kádár'ı ve Ferenc Münnich'i Moskova'ya çağırdıktan sonra 4 Kasım günü müdahale ettiler ve tanklarıyla bu özgürlük hareketini bastırdılar. Yeni kurulan Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin genel sekreterliğine getirilen Kádár, Imre Nagy ve yandaşlarının bir kısmının idam edilmesini kabul etti. 1960'a kadar oldukça sıkı bir rejim uygulandı. Daha sonra belirli bir yumuşama başladı.

Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen âni değişimlerin ardından Macaristan'da da hızlı gelişmeler oldu. Kádár görevden uzaklaştırıldı, yerine Károly Grósz partinin genel sekreteri oldu. 1989 yazına kadar Doğu Bloku çöktü. 23 Ekim 1989 tarihinde halk cumhuriyeti yerine Macaristan Cumhuriyeti ilân edildi. 12 Mart 1999'da Macaristan NATO'nun tam üyesi oldu. 12 Nisan 2003'te yapılan halk oylaması ülkenin Avrupa Birliği'ne girmesini onayladı ve dört gün sonra Atina'da katılma antlaşması imzalandı.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Macaristan topraklarında İslâm'la alâkalı en eski izler Avar dönemine rastlar. Macarlar'la ilgili ilk yazılı izler, Ceyhânî'ye atfen İbn Rüste ve Gerdîzî'nin yanında Belhî'nin coğrafya kitabından esinlenen İstahrî ve İbn Havkal, Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî ve Ebû Ubeyd el-Bekrî gibi seyyah ve tarih yazarlarının eserlerinde, ayrıca *Hudûdü'l-'âlem*'de bulunur. Daha sonraki dönemlere ait kayıtlar Mes'ûdî'nin ve Ebû Hâmid el-Gırnâtî'nin kitaplarında yer alır. IX ve X. yüzyıllarda Arap kuyumcularının Macaristan'a yerleşmiş olduğu birkaç metal kabartmadan anlaşılır. Pécs şehrinin erken hristiyan kiliselerindeki IX veya XII. yüzyıldan kalma küfî yazısını anımsatan motifler yine İslâm'ın etkisine tanıklık eder. Macaristan krallarının X. yüzyılda Mısır'da yapılan necelî asâsı yine ekonomik-kültürel ilişkilerin önemini gösterir.

Macar Krallığı topraklarında yaşayan müslümanların genel adları "iszmæлита" (Hz. İsmâil neslinden olan), "böszörmény"

("müslüman"ın Farsça'dan türetilen şekli) veya "szaracén" (Latince "saracenus"tan) idi. Doğudan, çoğunlukla Horasan'dan gelen müslümanlar "káliz" (Hârizm'in Alanlar'ın dilindeki Hâfiz biçiminden) olarak adlandırılırdı. XIII. yüzyılın sonuna kadar başka yerlerden de gelen müslümanlar bir yandan askerî hizmetler, öte yandan vergi tahsildarı, tuz inhisarı işletmecisi, sarraf ve sikkezen olmak üzere ekonomik görevler ifa ettiler. Son meşguliyetlerinin en ilgi çekici örneği Kral IV. István'ın her iki yüzünde Arap yazısı taşıyan bir sikkesidir. Bu ilk dönem müslümanları zamanla hristiyan dinini kabul edip kayboldular. Hâtıralarını birkaç yer adı günümüze ulaştırmıştır.

Osmanlı idaresi döneminde XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ortaçağ Macaristan'ı topraklarına tahminen 50.000 kadar müslüman sevk edildi. Bunların çoğu Balkan kökenli askeri ve çok az miktarda din değiştirmiş Macar bulunuyordu. Vergi toplama ve askerî harekât dışında kalelere kapandıkları için yerlilerle olan münasebetleri oldukça kısıtlıydı. XVII. yüzyılda sivil unsurun sayısı biraz arttı ve münasebetler daha yakınlaştı. Osmanlı gerilemesi sırasında müslüman unsurların büyük çoğunluğu genelde en yakın merkeze taşınmak suretiyle memleketi terketti, yalnız Eğri'de önemli bir grup, Sigetvar'da ve bir iki başka şehirde az miktarda kişi kaldı. Daha sonra bunların hepsi hristiyan oldu.

Osmanlı kültürünün yayılışı ve etkisi açısından Macaristan diğer Avrupa bölgelerine göre farklı özellikler gösterir. Rumeli'ye göre burada hâkimiyet dönemi daha kısa sürdü ve bu sebeple tesirler daha az ve önemsizdi. İstanbul'dan olan uzaklık da belirleyici bir unsur oldu, pâyi-tahtın taklit edilmesine buralarda daha az çaba sarfedildi. Aynı zamanda Osmanlı kültürünü yayabilen kişiler buralara az sayıda geldiler. Bazı istisnalar da vardır; medrese hocaları, tekke şeyhleri ve önemli maliye mevkîlerinde hizmette bulunanlar arasında imparatorluğun yüksek kültürüne vâkıf olan kişilere rastlanabilir. Yalnız bunların Macar halkına olan etkisini tahmin etmeye yarayacak herhangi bir bilgi yoktur.

Kültür alanlarından dikkati en kolay çeken kalıntılar mimari eserlerdir (aş. bk.). Macaristan'daki Osmanlı mimarisini menşee açısından iki büyük gruba ayrılabilir: Orijinal Osmanlı binaları ve daha önceki yapılardan bozulan Osmanlı binaları. Bu iki kategoriden hangisine daha fazla ese-

rin düşmüş olduğunu tam olarak tesbit etmek imkânsızdır; ancak kalelerin çoğu yeniden yapılmış değildi, hatta camilerin bir kısmında da minber eski kilisenin duvarına oyuldu. Müslüman ibadet yerleri, türbe, hamam ve kaplıcalar genellikle orijinal Osmanlı yapılarıydı. Başta idarî merkezlerde inşa edilen bu binaların sayesinde çağdaş gravürlerde de görülebildiği gibi XVI ve XVII. yüzyıllarda birçok yerde şehir görüntüsü bir hayli değişmiş olmakla beraber minarelerle bezenmiş bu manzara kalıcı olamadı. Osmanlılar ayrıldıktan sonra öncelikle minareler yıkıldı, ardından diğer özgün yapıların çoğu bazan dikkatsizlikten, XIX. yüzyılda ise şehir planlaması sebebiyle harabe haline geldi veya kaldırıldı. Vurgulanması gereken nokta, Osmanlı mimarisinin Macar mimarisini sözü edilen dönemde etkilememiş olmasıdır. Bugünlere kadar gelebilen Osmanlı dönemi eserleri muhafaza edilmektedir. İlçaların bazıları günümüzde de faaliyet göstermekte ve belirli anlamda yapıldıkları devrin banyo kültürünü devam ettirmektedir. Osmanlı sokak dokusundan Peçuy şehrinde tepelere tırmanan bölge-tabii evler değiştirilerek- günümüze kadar korunmuş olan tek misaldir.

Edebiyat alanında bir iki Macar şair ve yazarı Osmanlı kültüründen etkilendi. Bu bakımdan en dikkat çekici örnek XVI. yüzyılın en büyük Macar şairi Bálint Balassi'dir. Türkçe'yi de bildiği var sayılan şair serhat aşıklarından bazı şarkılar duymuş olmalıdır, çünkü Macarca yazılan iki şiirinin hangi Osmanlı melodisine veya güftesine dayanarak söylenmesi gerektiğini açık bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca "Macarca'ya Çevrilen Birkaç Türk Beyti" başlığı altında dokuz parça topladı. Son zamanlarda Balassi'nin kullandığı şarkı ve beyitlerin Türkçe orijinallerinden dör-

dü tesbit edilmiştir. Macarca'ya çevrilen belki de en mühim Osmanlı eseri Ahmed Bican'ın *Envârü'l-âşıkîn*'idir. Çeviri, Erdel Prensi Gábor Bethlen'in tercümanı ve kâtibi János Házi tarafından 1624 yılında hazırlanarak iki yıl sonra Osmanlı toprakları dışında Kassa şehrinde bastırılmıştır. Osmanlı ordusunda kullanılan sazlar ve çalınan parçalar yabancı olmakla beraber zamanla bazı etkileşimler meydana geldi. Macarca'da "Türk düdüğü" denilen zurna bu tesirin en önemli örneğidir.

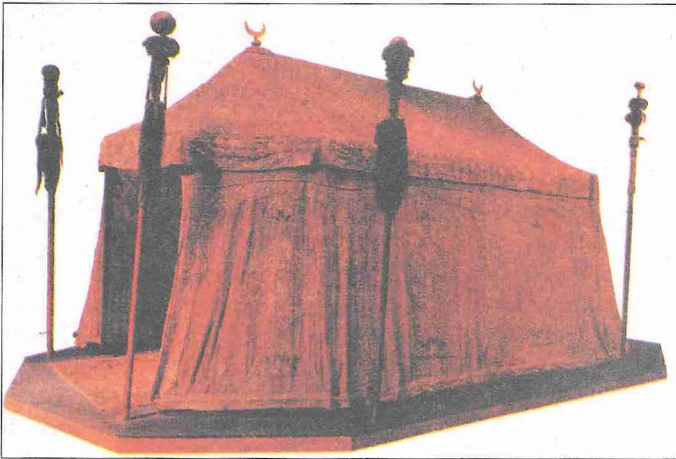
El sanatlarından halıcılık ürünleri başta Transilvanya'ya olmak üzere XVII. yüzyılda Anadolu'dan geldi ve daha çok Luther mezhebine bağlı Protestan kiliselerine asıldı. Bu halıların bir kısmı uluslararası literatürde de Transilvanyalı olarak bilinmektedir. Değerli Gördes, Uşak ve Lâdik halılarından zamanla Budapeşte Tatbikî Sanatlar Müzesi'nde dünya çapında zengin bir koleksiyon meydana gelmiştir. Bu cins halıların taklitlerinin yapılmasına çok daha geç, yani Avrupa'da İran halıları moda olduktan sonra başlanmıştır. Kilimlerdeki motifler ise ülkenin güneyinde halk dokumalarında ve oralarda imal edilen "Torontál halıları"nda daha önceki dönemlerden itibaren yansıtılmaktadır.

Tüfek, topuz ve kılıç cinsleri arasında şekil, süsleme motifleri bakımından Osmanlı türdeşlerine şaşırtıcı ölçüde benzeyenler vardır. Çanak çömlekçilikte yine kısıtlı olmakla beraber süsleme motiflerinin bazılarını Macar halk sanatçıları kullandılar. Osmanlı çinilerinden başta Erdel prenslerinin siparişi üzerine XVII. yüzyılda belirli miktarda mal gelmiştir. Bunlardan I. György Rákóczi tarafından Macaristan toprağında bulunan Sárospatak Kalesi için getirtilen özel motifli çinilerin kalıntıları en güzel ve en iyi bilinen numunelerdir. Na-

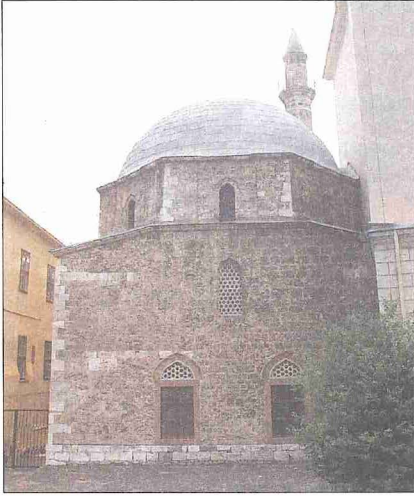
kışlar ve el işlemleriyle ilgili olarak da iki gruptan söz edilebilir. Osmanlı sarayı nakışlarından özellikle Esterházy hazinesi diye bilinen koleksiyonda güzel örnekler vardır. Çeşitli vesilelerle bu önemli asilzade ailesinin eline geçen çadır, raht ve başka eşyalar daha sonra Budapeşte Tatbikî Sanatlar Müzesi'ne intikal etmiştir. El işlemlerinin daha basit türleri ya Kalvin mezhebine bağlı Protestan kiliselerinde süs örtüsü olarak kullanılmıştır ya da motifleri esas alınarak bazı bölgelerde taklit edilmiştir. Bazı asilzadelerin şatolarında el işlemini yapan Türk kadınları da belgelerde anılır.

Yemek kültüründeki etki Balkanlar'a nazaran oldukça küçüktür. Yiyeceklerden yufka türü hamur işi, pide, tarhana ve dolmalar popüler oldu. İçeceklerden ise başta kahve gelir. Şarapçılıkta kırmızı şarap veren üzüm cinsleri, kuru üzüm ve pekmez yaygınlaştı. Keyif verici bitkilerden tütün, uyuşturuculardan maslak bitkisi XVI. yüzyıldan beri ülkede tesbit edilebilir. Meyvelerden kayısı XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren, bir armut türü ise biraz daha sonra zikredilir. Birkaç bitki, baharat ve çiçek cinsi yine Osmanlı döneminde getirilmiştir.

Avusturya-Macaristan monarşisi döneminde ülkedeki müslümanlardan bazıları XIX. yüzyılın ikinci yarısında Budapeşte'ye yerleştiler. Ayrıca Osmanlı tebasından zanaatçı, tüccar ve öğrencilerden küçük bir koloni meydana geldi. Bosnalı grubun başında Hüseyin Hilmi Durîç, Türkler'in ise İstanbul'dan gönderilen Abdülatif Efendi bulunuyordu. Ruhanî önderlik için bu iki kişi ve bir Macar yahudi dönmesi olan Abdülkerim Germanus arasında tartışmalar başladı, nihayet Durîç öne çıktı. 1916 kanunları gereğince İslamiyet ikinci derecede kabul edilen dinler arasına girdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkedeki müslümanların durumu sarsıldı. Bosnalılar'dan 500 kişi kaldı. Bunlar zamanla eridiler ve son temsilcileri 1977'de öldü. Ayrıca Türkiye'den yeni öğrenciler geldi, ancak bunların dinî ihtiyaçlarıyla resmen uğraşmadı. Yine de 1930'larda Budapeşte'de bir cami inşaatı için uluslararası girişimlerde bulunuldu, fakat plan gerçekleştirmedi. Bayramlarda Gül Baba Türbesi yanında toplanıldı, kurban kesildi. 1960'larda Sovyetler Birliği'nin desteklediği Arap ülkelerinden Macaristan'a öğrenci gelmeye başladı. Bunlardan birkaçı evlenip burada kaldı. 1989'dan bu yana hem Türkiye hem başka İslâm ülkelerinden geçici veya kesin yerleşenler vardır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait Osmanlı vezir çadırı (Macar Milli Müzesi, Envanter nr. 1927.54)

Peçuy'da Yakovalı Hasan Paşa Camii

İki cemaati olan bu tür yabancı asıllı ve ikinci nesil Macar uyruklu müslümanların sayısı hakkında resmî rakam yoktur, herhalde birkaç binden fazla değildir. İhtidâ eden Macarlar'ın sayısı ise yok denecek kadar azdır. Müslümanların Budapeşte'de ufak bir kapalı musallâsı vardır; ayrıca Yugoslavya'daki savaşlar sırasında ülkeye kaçan Sünnîler'e 1975'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından donatılan Pécs Yakovalı Hasan Paşa Camii belirli günlerde açıktı.

IV. MACARİSTAN'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Macaristan'da İslâm araştırmaları beş gruba ayrılır: a) İslâm'la alâkalı genel etkikiler; b) Arap diliyle ilgili ve Macarlar'ın eski tarihine değinen Arapça eserlere ait incelemeler; c) Osmanlı tarihini konu edinen çalışmalar; d) Türkoloji'nin diğer İslâmî yönleri hakkındaki araştırmalar; e) İranistik alanında sürdürülen incelemeler.

a) İslâm dinine karşı bir nevi merak Osmanlılar'ın ilerlemesiyle doğdu. XV. yüzyılda yaşayan ve Türkler'e Erdel'de esir düşen Georgius de Hungaria, Müslümanlık hakkında oldukça ayrıntılı ve tarafsız bilgi verdi. Daha sonraki benzer eserlerde bu yaklaşım olumsuz yönde değişti, yine de Ahmed Bican'ın eserinin çevirisi istisnaların var olduğunu gösterir. İlmî nitelik taşıyan çalışmalardan XVIII-XIX. yüzyıllardan itibaren bahsedilebilir. Öncülük, Viyana'da yaşayan ve İmparator II. Josef

hizmetinde bulunan Ferenc Dombay'nindir (ö. 1810). Altı yıl Fas'ta kalarak Fas şeriflerinin tarihi, Arap, İranlı ve Türkler'in felsefesi, Fas sikkeleri ve Fas Arap ağızları hakkındaki çalışmaları tamamladı. Sonraki dönemin en önemli ve dünya çapında ün kazanan kişiliği, İslâm'a dışarıdan baktıysa da onu her yönüyle keşfetmek isteyen Ignác Goldziher'dir. Onan daha kısıtlı bilgi sahibi, Edebiyat Fakültesi'nde 1873'te açılan Sâmi Dilleri Bölümü'nün kurucusu, 1874'e kadar Katolik papazı, ardından Üniteryen mezhebine geçen Péter Hatala *Mohamed élete és tana* (Muhammed'in hayatı ve öğretisi) başlıklı bir kitap neşretti. Ardından Berlin'de faaliyet gösteren Márton Schreiner, Mu'tezile ve Eş'arî üzerine çalıştı. János Krçsmárik başta Türkiye'de olmak üzere İslâm ceza hukuku üzerinde durdu. İki dünya savaşı arasında İslâm âlemiyle olan ilişkilerde Gyula (Abdülkerim) Germanus aktif rol oynadı ve tanıtıcı nitelik taşıyan kitapları (meselâ *Allah akbâr*) geniş kitlelere ulaştı. 1945'ten sonraki nesilden, Helenistik efsanelerinin ve önceki dinî inançların İslâm'dan sonra ne şekilde devam ettiğini 1983'ten beri Arap bölümü başkanı Sándor Fodor incelemektedir. Miklós Maróth eski Yunan, Latin ve Arap dünyasının etkileşimini çeşitli vesilelerle ele aldı (meselâ *Ibn Sina und die peripatetische Aussagenlogik*, Budapest-Leiden 1989; *Die Araber und die Antike Wissenschaftstheorie*, Budapest 1994). Özellikle ilk çalışmalarında dönemin hâkim ideolojik yaklaşımından esinlenen Róbert Simon son zamanlarda İbn Haldûn'u irdeledi (İbn Khaldun, *History as Science and the Patrimonial Empire*, Budapest 2002) ve Kur'ân-ı Kerim'in açıklamalarla bilimsel Macarca çevirisini hazırladı (bu alanda önceki denemeler 1831'de Imre Buziday-Szedlmayer ve György Gedeon tarafından Latince'den, 1854'te István Szokolay tarafından belli olmayan bir dilden yapılmıştır; ayrıca Balázs Mihálffy dinî ihtiyaçları karşılayan bir tercüme yayımlamıştır). İslâmî tedkikler açısından son gelişme, Péter Pázmány Katolik Üniversitesi bünyesinde bir Arap Filolojisi Bölümü'nün açılması ve Avicenna (İbn Sina) Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nün 2002'de Miklós Maróth başkanlığında kurulmasıdır.

b) Goldziher'in ölümünden iki yıl sonra Sâmi Dilleri Bölümü başkanlığına yine bir Katolik papaz, Mihály Kmoskó tayin edildi. İlmî faaliyetinin merkezinde eski Sür-

yânî belgelerinin neşredilmesi dışında Macar tarihinin Arapça kaynakları yer aldı. Ardından tahsilini Hollanda'da bitiren ve aslında Kalvenci bir din adamı ve eski bir şarkiyatçı tipi olan Károly Czeglédy bu konuya ağırlık verdi. Tamás Iványi ve Kinga Dévényi, VIII-IX. yüzyıl Arap dil biliminin çeşitli sahalarında kapsamlı incelemeleri sürdürmektedir.

c) Osmanlılar'la ve Osmanlı tarihiyle uğraşma ilk zamanlarda zorunlu bir birlikte yaşamının yan ürünü olarak ortaya çıktı. Bazan kendi isteği üzerine, fakat sık sık esir veya köle sıfatıyla imparatorluğun topraklarına ulaşan Macaristan Krallığı'nın tebaaları döndükten veya kurtulduktan sonra kısmen hâtıralarını, kısmen duyduklarını kaleme alıp çeşitli nitelikte eserler yazmışlardır. Ayrıca Macar vak'anüvislerinin tarihlerinde XV. yüzyıldan itibaren Türkler'e atıflarda bulunulur. Macaristan tarihinin organik bir parçasını oluşturan Osmanlı dönemi hakkında ilmî denilebilecek ilk çalışmalar XVIII. yüzyılda meydana gelmeye başlar. Bu alanda en önemli deneme Sámuel Decsy'nin üç bölümlük *Osmanografia*'sıdır. Bu erken devrin Türkçe de bilen temsilcisi, değerli belgeler neşreden ve Budin'e tayin edilen beylerbeyilerin ad listesini kısmen Osmanlı tarih yazarlarına dayanarak hazırlayan Antal Gévay'dır. Osmanlı kronik ve belgelerinin ilk tercümeleri, Pázmány Üniversitesi'nde ilk defa Türkçe / Osmanlıca dersler veren János Repiczky tarafından gerçekleştirildi. Yine bu dönemde tapu defterlerinden, belki de dünya çapında bile ilk örnekleri Áron Szilády'nin *A defterekröl* (defterler hakkında) adlı eserinde 1872'de neşredildi. Çeşitli Osmanlı belgelerinin yayımlanmasında Sándor Szilágyi ve Antal Velics'in de küçümsemez payı vardır. Imre Karácson hem vak'anüvis tarihlerinin hem belgelerin Macarca'ya aktarılmasında büyük rol oynadı. Sürdürülen çalışmaların ciddiyeti açısından 1870 yılında kurulan Türkoloji bölümünün büyük katkısı oldu. Buraya tayin edilen Ármin (Arminius) Vámbéry'nin daha çok bir dilci olmakla birlikte Osmanlı tarihiyle ilgili eserleri de vardır. József Thüry de her iki alanda eser verdi. Bunlardan Osmanlı tarihi hakkında olanları daha kalıcıdır. 1914'te başlayan Gyula Németh döneminde bir süre için dil çalışmaları ön plana çıktıysa da Lajos Fekete'nin bölüme getirilmesiyle (1939) denge tekrar kuruldu. Fekete'nin ölümü üzerine bütün Osmanlı tarihi derslerini Türk Tarih Kurumu'nun şeref üyesi olan Gyula Káldy-

Nagy devraldı. Bu hoca emekliye ayrıldıktan sonra yine kürsünün bünyesinde kaldı, bölüm başkanlığını ise Géza Dávid üstlendi. Fekete'nin milletlerarası Osmanlı araştırmaları için verdiği en değerli hizmet paleografya alanında kaleme aldığı kitaplardır. Káldy-Nagy ise tapu tahrir defterlerini ve başka dokümanları titiz yayımlamasının yanı sıra özellikle Kanûnî Sultan Süleyman'a ve çağına ilişkin tarihî eserleriyle tanınmaktadır. Osmanlı tarihi tedkiki açısından önem taşıyan diğer bilimsel kuruluşlar arasında Macar Bilimler Akademisi'nin Tarih Enstitüsü (Klára Hegyi, Pál Fodor), ELTE Üniversitesi Tarih Bölümü (Amerika Birleşik Devletleri'ne gidinceye kadar Gábor Ágoston), Macar Bilimler Akademisi'nin Dil Bilimi Enstitüsü (György Hazai), Macar Millî Arşivi (Előd Vass), Macar Millî Müzesi (Ibolya Gerelyes), Tatbiki Güzel Sanatlar Müzesi (Emese Pásztor), Szeged Üniversitesi Altaistik (Mária Ivanics) ve Tarih Bölümü (Sándor Papp) anılabilir.

d) Türkoloji'nin çeşitli alanlarında Németh'in yarım asırlık öğretim faaliyeti hem milletlerarası hem Macar Türkolojisi için belirleyici ölçüde önemliydi. Németh'in öğrencileri arasında Lajos Ligeti'nin ayrı bir yeri vardır. Genelde bir Moğolist olarak bilinen Ligeti Türkoloji'den de mezundu ve eski hocası 1964'te emekli olunca o zamana kadar yürüttüğü İç Asya Bölümü'nün yanı sıra Türkoloji Bölümü'nün başkanlığına da getirildi. Geniş yetkilere sahip bu bilim düzenleyicisi yine kendi başkanlığı altındaki, Macar Bilimler Akademisi'ne bağlı Altaistik Araştırma Grubu bünyesinde Ödön Schütz, István Mándoky ve daha sonra Türkoloji Kürsüsü'ne geçen István Vásáry olmak üzere üç Türkolog da iş verilmesini sağladı. Ligeti'den sonra bölüm başkanlığını yirmi yıl boyunca (1971-1990) Türk Dil Kurumu'nun şeref üyesi olan Szusza Kakuk ifa etti. Ayrıca Szeged Üniversitesi'nde András Róna-Tas tarafından tesis edilen, şimdi Árpád Bertha'nın yönettiği Altaistik Bölümü'nde dolaylı olarak İslâmî araştırmalara yer verilir. Söz konusu alana, yani Türkoloji'nin diğer İslâmî yönlerine giren ve ülkede üzerinde durulan konular İç Asya'nın tarihi (László Rásonyi, István Vásáry), Volga Bulgarları (András Róna-Tas – Sándor Fodor, István Zimonyi), Altın Orda tarihi (István Vásáry), Kırım Hanlığı tarihi (Mária Ivanics), Çağatayca (Benedek Péri), Osmanlı Türkçesi (Kakuk, Hazai) ve dilçiliğin bazı başka yönleridir.

e) Önceki bazı çalışmalardan sonra İran'ın İslâm dönemiyle sistematik şekilde uğraşma Zsigmond Telegdi'nin 1949'da Türkoloji Kürsüsü'ne davet edilmesiyle başladı. Ardından müstakil bir öğretim birimi haline gelen İranistik uzmanları konularına en çok genel dil bilimi açısından baktılar. Bu yönelmenin milletlerarası çapta seçkin temsilcisi Éva Jeremiás'tır. Éva Apor, İran edebiyatına ağırlık verirken son zamanlarda ülkenin tarihi de ilgi alanları arasına girmeye başladı.

Adı geçen kuruluşlardan başka Csoma de Körös Derneği Macar şarkiyatçıları bir araya getirir. Ayrıca bu cemiyet çerçevesinde bir İslâm ilimleri Araştırma Grubu mevcuttur. Kütüphanelerden Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nin Şarkiyat Bölümü, Millî Széchényi Kütüphanesi, Budapest ve Szeged Üniversite kütüphaneleri ve ilgili ana bilim dallarının kitap koleksiyonları çeşitli zenginlikte el yazmaları, fotokopiler ve literatüre sahiptir.

İslâm'la ilgili yazılara yer veren süreli yayınların en önemlisi Lajos Ligeti tarafından 1951 yılında başlatılan, bugüne kadar kesintisiz ve yabancı dillerde çıkan *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* dergisidir (cilt I-L'nin endeksi için bk. cilt LI [1998], s. 377-444). Daha önce *Körösi Csoma Archivum* benzer bir teşebbüstü, ancak hayatı kısa sürdü ve makalelerin bir kısmı Macarca idi. 1974-1981 arasında *Studia Turco-Hungarica*'nın beş cildi yayımlandı. *The Arabist* 1988'den beri neşredilmektedir. Yalnız Macarca basılan dergiler ise *Keleti Szemle* (1900-1932), *Turán* (1913-1944) ve düzenli olarak 1986'dan bu yana çıkan *Keletkutató*'dır. Kitap serilerinden *Bibliotheca Orientalis Hungarica* (Budapest), *Körösi Csoma Kiskönyvtár* (Budapest) ve *Studia Uralo-Altaica* (Szeged) anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

I. Fizikî ve Beşerî Coğrafya. M. Pécsi – B. Sárfa, *The Geography of Hungary*, Budapest 1964; *Hungary in Figures*, Budapest 2001; *Magyar statisztikai évkönyve / Statistical yearbook of Hungary*, 2001, Budapest 2002; *Népszámlálás 2001-5. Vallás, felekezet / Population Census 2001-5. Religion, denomination*, Budapest 2002; "Macaristan", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, XV, 7610-7612.

II. Tarih. Fr. Salamon, *Ungarn im Zeitalter der Türkenherrschaft*, Leipzig 1887; *A magyar nemzet története* (Szerkeszti Sándor Szilágyi), Budapest 1895-1899, I-X; W. Björkman, *Offen zur Türkenzeit*, Hamburg 1920; B. Hóman – Gy. Szekfü, *Magyar történet*, Budapest 1936, I-V (ilk iki cildin Almanca tercümesi, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, Budapest 1940-43);

D. G. Kosáry, *A History of Hungary*, Cleveland-New York 1941; F. Eckhart, *Macaristan Tarihi*, Ankara 1949; C. A. Macartney, *Hungary: A Short History*, Edinburgh 1962; *Die Geschichte Ungarns* (ed. E. Pamlényi), Budapest 1971; Gy. Káldy-Nagy, *Szulejmân*, Budapest 1974; a.mlf., "Macaristan'da 16. Yüzyılda Türk Yönetimi", *Studia Turco-Hungarica*, I, Budapest 1974, s. 9-78; a.mlf., "Madjar et Madjaristan", *El²* (Fr.), V, 1018-1020; *Magyarország története tíz kötetben*, Budapest 1976-89, I, III-VIII; *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu*, İstanbul 1976; *Erdély története* (föszerk. B. Köpeczi), Budapest 1986, I-III; Şerif Başstav, *Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya Kadar)*, Ankara 1991; *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the age of Suleyman the Magnificent* (eds. G. Dávid – P. Fodor), Budapest 1994; M. Ivanics, *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*, Budapest 1994; Hicran Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)*, Ankara 1995; K. Hegyi, *Török berendezkedés Magyarországon*, Budapest 1995; G. Dávid, *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul 1997; a.mlf., "16-17. Yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *TTK Belleten*, LIX/225 (1995), s. 341-352; a.mlf. – I. Gerelyes, "Ottoman Social and Economic Life Unearthed. An Assessment of Ottoman Archaeological Finds in Hungary", *Studies in Ottoman Social and Economic Life: Studien zu Wirtschaft und Gesellschaft im Osmanischen Reich* (ed. R. Motika v.dgr.), Heidelberg 1999, s. 43-79; G. Pálffy, *A tizenhatodik század története*, Budapest 2000; *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest* (eds. G. Dávid – P. Fodor), Leiden 2000; P. Fodor, *In Quest of the Golden Apple. Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, İstanbul 2000; *Doğumunun 200. Yıldönümünde Lajos Kossuth. 1848-49 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı-Macar İlişkileri Sempozyumu* (haz. Celal İnal – Naciye Güngörmüş), Ankara 2002; S. Papp, *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen*, Wien 2003; L. Fekete, "Buda and Pest under Turkish Rule", *Studia Turco-Hungarica*, III, Budapest 1976, s. 9-102; F. Szakály, "Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)", *AOH*, XXXIII (1979), s. 65-111; G. Ágoston, "Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power", *TSAB*, XXII/1 (1998), s. 126-141.

III. Ülkede İslâmiyet. S. Kakuk, *Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langues hongroise*, Budapest 1973; Gy. Székely, "Les contacts entre hongrois et musulmans aux IXe-XIIe siècles", *The Muslim East. Studies in Honour of Julius Germanus* (ed. Gy. Káldy-Nagy), Budapest 1974, s. 53-74; G. Dávid, "Osmanlı Kültürünün Macaristan'daki Yayılışı ve Etkisi", *Bilgi*, sy. 20 (2002), s. 89-100; A. Popovic, "Les musulmans de Hongrie dans la période post-ottomane", *SLI*, LV (1982), s. 171-186; Gy. Lederer, "A magyarországi iszlám újabb kori történetéhez. I-II", *Keletkutató*, 1988 ösz, s. 29-49, 1989 tavasz, s. 53-72 (İng. özet).

IV. Macaristan'da İslâm Araştırmaları. S. Kakuk, "Cent ans d'enseignement de philologie turque à l'Université de Budapest", *Studia Turcica* (ed. L. Ligeti), Budapest 1971, s. 7-28; Gy. Hazai, *Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache*, Budapest 1978; *Hungarian Turcology 1945-1974. Bibliography* (ed. Zsuzsa Kakuk), Budapest 1981; G. Dávid – P. Fodor, "Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirilmesi", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), I, 303-345; G. Dávid, "A 125 éves török tanszék", *Keletkutatás*, 1995 ösz [1997], s. 103-105; J. Moravcsik, "Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalistisch-ungarischen Beziehungen. 1914-1925", *Körösi Csoma Archivum*, sy. 2 (1926), s. 199-236; L. Rásonyi, "Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalistisch-ungarischen Beziehungen. 1926-1934", a.e., I. Ergänzungsband (1935), s. 1-66.

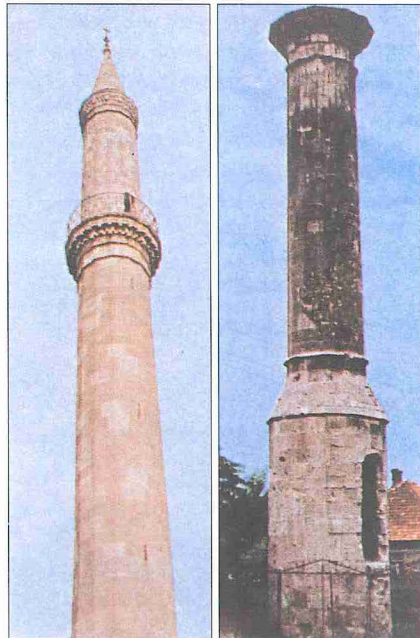
GÉZA DÁVID

V. MACARİSTAN'DA OSMANLI SANAT ESERLERİ

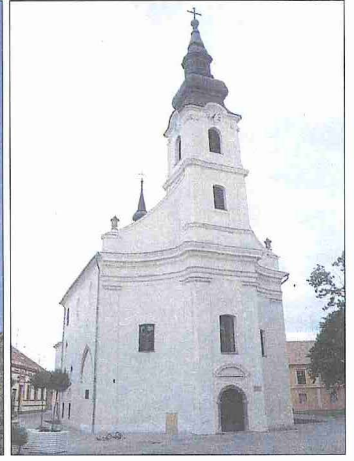
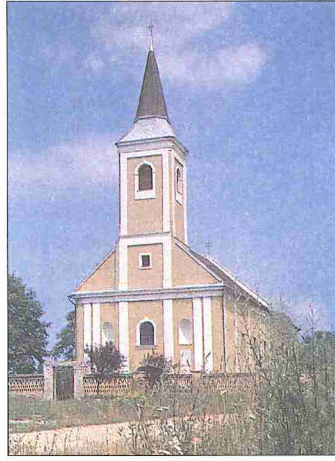
1541-1687 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine kalan Macaristan topraklarında çok sayıda mimari eser inşa edilmiştir. Çeşitli yayımlardan anlaşıldığı üzere Macaristan'ın bu dönem mimarisine ait cami, mescid, medrese, han, hamam, türbe, tekke, ilıca ve kale yapıları 750 civarındadır.

Peçuy şehrinde bulunan Gazi Kasım Paşa Camii, kare planlı hariminin üzeri kub-

Eğri'de Kethüdâ Hamza Bey ve Erd köyündeki Hamza Bey Palankası camilerinin minareleri

Sigetvar'da
Kanûnî
Sultan Süleyman'ın
iç organlarının
gömüldüğü
türbenin
bulunduğu yere
inşa edilen
kilise ile
sonradan
kilise haline
getirilen
Ali Paşa Camii

beyle örtülü ve üç gözlü son cemaat yeri-ne sahip bir XVI. yüzyıl yapısıdır (bk. KASIM PAŞA CAMİİ). Peçuy şehriden günümüze şeklini ve minaresini koruyarak iyi durumda ulaşmış bir örnek yine XVI. yüzyılda inşa edilmiş Yakovalı Hasan Paşa Camii'dir. Kare biçimindeki yapıyı tromplara oturan sekizgen kasnaklı bir kubbe örter. Restitüsyon planına göre önünde üç gözlü bir son cemaat yeri olmalıdır. Yapının içi zarif süslemeleri ve mukarnaslı mihrabıyla dikkat çekerken minaresinde de karakteristik Türk süslemeleri görülmektedir. Caminin yanında Gazi Hasan Paşa tarafından yaptırılan bir de Mevlevî tekkesi vardı. Aynı şehirden İdris Baba Türbesi (1591'den sonra) sekizgen planlı olup kubbeye örtülüdür, taş-tuğla duvarlarını yüzeyel sivri kemerler hareketlendirir (bk. İDRİS BABA TÜRBESİ).

Sigetvar Sultan Süleyman Camii, Sigetvar Kalesi içinde 1566'dan sonra inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı ve çatı örtülü bir camidir. Yapının kuzey ve batı taraflarını muhtemelen ahşap direkli bir revak çevirmektedir. Evliya Çelebi'nin oldukça yüksek olduğundan bahsettiği minaresi ise yıkık vaziyettedir (bk. KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN CAMİİ). Sigetvar Ali Paşa Camii, kubbeli kare bir harim ve üç bölümlü son cemaat yerinden oluşmuş ve tuğlayla inşa edilmiş bir XVI. yüzyıl yapısıdır. Şehrin en büyük ve kurşun kaplı kubbesine sahip olan camiye XVIII. yüzyılda barok ekler yapılmıştı (bk. ALİ PAŞA CAMİİ). Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefatı üzerine iç organlarının defnedildiği Kanûnî Sultan Süleyman Türbesi Sigetvar'a yakın kırılık bir arazide inşa edilmişti. Asıl türbe beyaz kireç taşından inşa edilmiş, iki köşesi pahlı ve önünde dikdörtgen planlı girişi olan bir yapıydı. Etrafında bir cami, tekke ve kışla da yapılmıştı. Bugün yıkılmış olan

türbenin yerinde bir kilise yer almaktadır. Bu alan aynı zamanda Türkiye'ye 100 yılına kiralınmış ve bir Kanûnî Anıtı dikilerek Macar-Türk Dostluk Parkı haline getirilmiştir.

Eğri'de Kethüdâ Hamza Bey Mescidi Minaresi önemli kalıntılardan biridir. Mescidi daha önce yıkılmış olan minare yaklaşık 30 m. yüksekliğindedir. Gövdesi on dört kenarlı olan minarenin şerefesi mukarnaslıdır. Günümüze yalnız minaresi ulaşan bir başka yapı Erd'de Hamza Bey Palankası Camii, enine dikdörtgen planlı muhtemelen ahşap bir yapıydı. Kesme taştan minaresi on iki kenarlıdır (bk. HAMZA BEY PALANKASI CAMİİ). Peçuy'un 30 km. kadar güneyinde bulunan Şikloş'taki Malkoç Bey Camii (XVI. yüzyıl) klasik kubbeli küçük bir mescid olup son zamanlarda tamir edilerek ibadete açılmıştır (bk. MALKOÇ BEY CAMİİ).

Budin şehri yapıların yoğunluğu ile önemli bir merkez olmakla birlikte çok sayıda cami, mescid, medrese ve türbeden günümüze hemen hiçbir şey kalmamıştır (bk. BUDİN). Gül Baba Türbesi 1543-1548 yılları arasında yapılmış sekizgen planlı, kesme taştan kubbeli bir yapıdır. Duvarları sivri kemerli yüzeyel nişlerle hareketlendirilmiştir. Bir Bektaşî babası olan Gül Baba'nın türbesinin yakınında bir de tekkesi vardı (bk. GÜLBABA TEKKESİ ve TÜRBESİ). Budin'de çok sayıda bulunan ılıca-kaplıca-hamamdan bir tanesi olan Debbâğhâne Ilıcası sekiz köşeli bir havuza sahip, kubbesi gömme ayaklara oturan bir yapıdır. Bu ayaklar arasında hücreler yer alır. Horoz Kapısı Ilıcası'nın (Kral Hamamı) sıcaklık kısmı sekiz kemerin taşıdığı bir kubbeye örtülmüştür. Ortasında dört merdivenle inilen sekizgen bir havuz, duvarlarda sivri kemerli geniş nişler görülmektedir. So-